

A close-up photograph of a brown cow with horns, looking directly at the camera. The cow has a white patch on its nose and yellow identification tags in its ears. The background shows a green field with other cows and trees.

**A KÁRPÁTI
BORZDERES TARTÁSA
A POLYÁN GAZDASÁG GYAKORLATÁBAN**

Az állattartásról őszintén

A kiadvány a Vidékfejlesztési Minisztérium Zöld Forrás programja
támogatásával valósult meg.

Tartalom

Az állattartásról őszintén	3
Miért tartunk állatot?	3
<i>Van ma jövője Magyarországon az állattartásnak?</i>	5
<i>Honnan kaphatunk segítséget a nagyállat tartáshoz?</i>	5
Miért éppen a kárpáti borzderes fajta?	6
A kárpáti borzderes fajta bemutatása	8
<i>Története</i>	8
<i>Hasznosítási lehetőségei</i>	8
<i>Tartása</i>	8
<i>Külleme</i>	9
<i>A fajta fennmaradásának lehetőségei</i>	9
Hogyan vásárolhatok kárpáti borzderest?	10
Milyen a fajta tejhozama?	11
<i>Milyen tapasztalatok vannak a sajtkészítéssel kapcsolatban?</i>	11
Milyen a húsa a kárpáti borzderesnek?	12
Mi a jellemző a borzderes szaporodására?	13
<i>Hogyan lehet megoldani a termékenyítést ott, ahol nincs bika?</i>	14
<i>Mit kezdhetünk a szaporulattal? Meddig érdemes tartani a borjút?</i> ...	14
Mennyi területtel érdemes belevágni a szarvasmarha tartásba?	15
<i>A területek változatossága</i>	15
<i>A tartás gazdaságossága</i>	16
<i>Mit érdemes tudni a takarmány előállításról?</i>	17
Milyen eszközök szükségesek a gazdálkodáshoz?	18
Hogyan működik az összefogás a Polyán gazdaságnál?	20
Mit jelent az állatkihelyezési program?	20
Milyen nehézségeink vannak a Polyán gazdaságban?	21
<i>Bevételeink szükségessége</i>	21
<i>Telephely, épületek hiánya</i>	21
<i>Gépek, eszközök hiánya</i>	21
<i>Emberi munkaerő, kapacitás hiánya</i>	21
Utószó	22

Az állattartásról őszintén

A kiadványt azzal a céllal készítettük, hogy választ adjunk azokra a gyakran felmerülő kérdésekre, amellyel az érdeklődők meg szoktak keresni minket az állattartással és gazdálkodással kapcsolatban. Nem tudományos értekezést készítettünk, hanem a saját tapasztalatainkat szeretnénk átadni őszintén, érthetően és gyakorlatiasan.

Kicsi nevű tehenünk, 3,5 éves korában, a Hegyközi HelyiTermék Fesztiválon

Miért tartunk állatot?

Egy bodrogi parasztember mondta, hogy „nincs mezőgazdaság állattartás nélkül”. És valóban, Ő még egy természetes rendben, körforgásban gondolkozott, ahol a talaj nem erőforrás, hanem egy élő rendszer, amivel az embernek gazdálkodnia kell a szó legnemesebb értelmében. Ennek a természetes körforgásnak az egyik kihagyhatatlan eleme a haszonállat tartás.

Mása, a mikóházi Almásréten

A legelő állatok lényeges jellemzője, hogy nem táplálékkonkurencsei az embernek. A fű nő magától, nem kell vetni, öntözni. Jellemzően azokon a területeken ahol még jó legelő, kaszáló van, ott szántóként csak sínylődne a vetés. A legelők fontosak a táj élőhelyi sokfélesége szempontjából is, mert számos fajnak nyújtanak élőhelyet. Ezen kívül ezek a területek fontos elemei a táj vízháztartásának.

A legeltetés, kaszálás ezeket a gyeptöveket segít természetes módon fenntartani, a taposás és trágyázás által. A téli szerves trágya elengedhetetlen talajerő pótlás a szántó-, vagy a kertgazdálkodásban. Már Bálint gazda is megmondta: „Az istállótrágya valamennyi szerves anyag közül a legteljesebb értékű trágyaanyag. Hatása a talajra és a termelt növényekre egyaránt kiterjed, ennek következtében a talajszerkezet javul, a termésmennyiség fokozódik, a termelés biztonságosabbá válik.”

A szelíd borzderest a gyerekek gondozzák

kiszolgáltatottságunkat az élelmiszer ipartól. Ilyen szempontból a szarvasmarhának kulcs szerep jut, hiszen a tejtermékek fontossága vitathatatlan, még akkor is, ha magáról a tejről és annak élettani hatásairól megoszlanak a vélemények. Ezenkívül a háztáji, külterjes módon tartott állatok hús- és tejminősége, beltartalmi értéke kiváló, hiszen szinte kizárólag természetes takarmányt fogyasztanak. Így nem csak az önellátásban, hanem az egészségünk megtartásában is nagy szerepük van. Ismerjük a mondást: „*Amit eszünk, azzá leszünk*”.

Szalonnával tűzdelt kárpáti borzderes pecsenye (Hanyi módra)

Tehát, aki fenn tartható, természetes gazdálkodásban, közösségben gondolkodik, és szeretne az önfenntartásban előrébb lépni, és egészségesen akar élni, annak nem lehet kérdés, hogy miért kell állatot tartani!

Van ma jövője Magyarországon az állattartásnak?

Nincs, mert a televízió nézés teljes embert kíván, sem a sorozatokat, sem a tehetségkutató műsorokat nem lehet hébe-hóba nézni, hiszen akkor nem értjük majd az új fejleményeket. Van, mert sok családban lassan emmi sincs mit. A jelenlegi társadalmi, gazdasági „rend” ráadásul rombolja az önbecsülést, hiszen alkalmazotként egyre inkább apró fogaskeréknek érezheti magát az ember, vagy ha nincs munkahelye, még annak sem. A televízió által közvetített gazdagság hatására pedig sikertelennek érezzük saját egyszerű életünket. Ezen változhat az, ha megtanulunk – legalább részben – magunkról gondoskodni és ha sikereink vannak például a haszonállatok tartásában. Ezek az állatok ugyanis amellet, hogy hasznosak még szépek és hálásak is. Magyarország természet földrajza adottságai kiválóan alkalmasak az állattartásra, nem véletlenül élt meg ebből évszázadokon keresztül a lakosság jelentős része. Zsigmond Dezső filmrendező idézett egy szatmári nénit, aki így fogalmazott: „A jószág volt az aranya a népnek”. Valamikor a gazdagságot nem pénzben mérték, hanem a jószág számában, a rátermettséget pedig a jószággal való ügyes bánásban. Akkoriban még a legszegényebb embernek is volt legalább egy tehene. Ez arra elég volt, hogy a család ne haljon éhen, mert nem volt teljesen kiszolgáltatva külső tényezőknek.

Honnan kaphatunk segítséget a nagyállat tartáshoz?

Egyre többen választják a falusi életet, törekszenek az önellátásra, azonban a kiköltözők többsége nem vág bele a nagyállat tartásba. Ennek fő oka, hogy az emberek félnek az állattartástól. Megszűnt a közvetlen kapcsolat az állatokkal és így nem érezzük magunkban a tudást, rátermettséget, félünk a felelőstől. Ezek az állatok növényevő menekülő állatok, ők sokkal kiszolgáltatottabbak az embernek, mint gondolnánk.

A borjak kezelése és fiúszámozása a Polyán gazdaságban

Ha jó gazdái vagyunk az állatoknak, ha türelemmel és odafigyeléssel gondozzuk őket, meghálálják. Így, ha egy két hétnél hosszabb tartását tervezgetjük, akkor a tapasztaltabb gazdáktól tanulva, illetve a fortélyokat, akár magunktól is megtanulhatjuk, ami szükséges az állattartáshoz.

Amennyiben nagyobb állományban gondolkozunk, akkor már mindenképp szükséges az állattartás "szakértőihez" a pásztor emberekhez fordulni. Ennek a tudásnak már csak jellemzően az idős emberek a birtokosai, főleg a letűnt pásztor társadalom képviselői, akikből mára nagyon kevés maradt.

Miért éppen a kárpáti borzderes fajta?

A Kárpát-medencében ma élő szarvasmarha fajták közül a legkisebb termelő, ezért kevésbé félelmetes, ellentétben például a tekintélyt parancsoló, szilaj magyar szürkével.

Hazánk domborzati és természeti viszonyaihoz jól igazodó fajta, nem véletlenül volt honos Észak-Kelet Magyarországon (Szatmár, Bereg és Zemplén) még a múlt század második felében is. A fajtát az intenzifikáció, a termelési eredmények versenyszerű feltornázása szorította ki az állattartásból. Ezzel párhuzamosan természetesen átalakult az állattartás szerkezete is, hiszen falvainkból eltűnt a háztáji és szinte egyeduralgódóvá vált az iparszerű, nagyüzemi állattartás.

A Polyán gazdaságban 2011-ben született borjak a Malomréten

Őket érdemes megkeresni, tőlük kell megpróbálni tanulni. Ezért ha módunkban áll, érdemes az első évben magunk mellé egy tapasztalt pásztor embert alkalmazni. Ha nem találunk a környékünkön, akkor érdemes erdélyben próbálkozni, hiszen ott még sokkal jobban megmaradt ez a tudás. Az idén mi is próbálkoztunk egy erdélyi pásztor ember szerződésével, azonban egy kicsit későn kezdtünk bele, ezért a legjobb, ha már a télen megtaláljuk az emberünket. A tapasztalatok szerint egy jó pásztoreMBER legalább 150 ezer Ft nettó jövedelemben gondolkodik és jellemzően csak egész szezonra (8 hónapra) szerződnek.

A kárpáti borzderes program egy lehetőség arra, hogy ezt az eltűnőben lévő fajtát megőrizzük, és mivel a fajta kiválóan alkalmas a háztáji állattartásra, ezért a háztáji tartás újbóli fellendítésének is fontos eszköze lehet.

Megfelelő tartás esetén - erről később írunk - szelíd, átengedő természetű. Erre lehet példa, hogy Európában szinte egyedülálló,

A 2010-ben tartott nyílt napon az E-misszió Egyesület tagjai meglátogatták a csordát

A fajta rendkívül ellenálló szervezetű és jól alkalmazkodik a legelő állapotváltozásaihoz. Legelési technikája több szempontból előnyösebb, mint más fajtáké. Több magasságban is legel és a legelőn található növények között kevésbé válogat. Kifejezetten szereti például a kökényt, vagy a héjakút mácsornyát.

hogy a Kárpátok eldugott falvaiban a mai napig gyakori közlekedési és szállítóeszköz a borzderesek által húzott szekér.

A fajta hasznos élettartama meglehetősen magas. Míg a hazai intenzív tartásban ez az érték 2,3 év, borzderes teheneink hasznos élettartamban megközelíthetik a 20 évet is.

Végül azért is javasoljuk, mert szép.

A kárpáti borzderes fajta bemutatása

Története

A fajta a Kárpátok karéjában és a hegylábi területeken alakult ki. Őse a tőzegmarha, melyet az ember már 3000 éve házasított. A fajta eredete azonban a homályba vész. A mai formáját, ami nem túl egységes, elsősorban a használat alakította. A Kárpátokban jelenlévő csopák, mokány, riska, keszeg, busa marhát alpesi borzderes fajtájú szarvasmarhával keresztezték, mely az eddig viszonylag heterogén állománynak egységesebb külsőt kölcsönzött. Használatán az alpesi borzderessel történt keresztezés nem sokat változtatott, megtartotta primitív ősi jellegét, és talán csak a tejtermelésén javított valamennyit.

A kárpáti borzderes fajta a Kárpát-medencében őshonosnak, vagy régen honosultnak tekinthető, így megérdemli a kiemelt figyelmet.

Hasznosítási lehetőségei

Mint minden régi fajta, így ez is kettős hasznú (tej, hús), valamint kiegyensúlyozott egy harmadik haszonnal is, az igáztatással, mely haszonvétel a szegényember számára elengedhetetlen volt.

*Kárpáti borzderes bika, az 1960-as években, Kárpátalján;
A munkácsi génbank fotóalbumából*

Tartása

Időjárás viszontagságaival szemben ellenálló, betegségekre nem fogékony, ridegtartásra alkalmas, ezzel együtt jól tűri az istálló tartást is. A fajta igénytelensége persze nem azt jelenti, hogy a végletekig sanyargathatjuk. Mint minden jószág, a kárpáti borzderes szarvasmarha is meghálálja a jó gazda gondosságát. A zárt istálló tartás azonban rontja a fajta ellenálló képességét, ezért az ilyen tartás módját kerüljük!

A mi tapasztalataink szerint a legjobb megoldás egy fél-rideg tartás, vagy ahogy mi nevezzük - kezes tartás. Ami azt jelenti, hogy tavasztól késő őszig legelőn van az állat, de a borjakat az első időkben lekötjük, magunkhoz szelídítjük, így a legelőn sem okoz gondot akár a fejés, vagy az orvosi kezelés sem.

Külleme

- kis testű, de nem kelti csökkent állatbenyomását;
- marmagassága 110 -135 cm;
- Színe a borzderes fajtára jellemző, nem egységes, barna és szürke szőrszálak keveréke (jellegzetes deres szín). Ha a szürke szőrszálak vannak túlsúlyban, akkor az állat szürkésbarna benyomást kelt, ha a barna, akkor inkább barnás árnyalatú. Az állatok nagy része rigószájú, mely a száj és az orr körül húzódó fehér sávot jelenti.
- A tehenek átlagosan 350 kg súlyúak az ivari dominancia szembevető, a bikák elérik a 600 kg-ot is.
- A hátsó végtagok enyhén kardos állásúak, a szügy nem túl lebernyeges.

*Mami a borjával, Kerával 2008-ban;
Ő az első borjú, aki nálunk született*

- A fej kissé nagy, de szép vonalú. A szarvak nem mindig szabályos állásúak, a szarvtő világos, fekete véggel, de előfordul a sötét szarv is. A fül belülről gyakran hosszú szőrökkel borított. A paták palaszürkék.

A fajta fennmaradásának lehetőségei

A fajtában sokáig nem jelent meg az amerikai swiss brown, de az intenzívebb termelés irányába tartó mezőgazdaság rákényszeríti a gazdaságokat, hogy a kárpáti borzderes fajtát is keresztezzék az intenzívebb fajtákkal. Így féltő, hogy az eredeti fajta eltűnik, illetve olyan mértékben felhígul, hogy a génmegőrzése lehetetlenné válik. Ez idáig a Kárpát-medence egyetlen országa sem vállalta fel a fajta génmegőrzését, ezért kezdeményeztük a Debreceni Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Állattenyésztés-tudományi Intézetével összefogva egy fajta megőrzési kutatási programot. Ennek eredményeképp mára Magyarország területén nem csak nálunk a Zempléni hegyközben, Mikóháza határában van egy kis létszámú csorda - mely magját képezi a génmegőrzési programnak - hanem egyre több háztájiban és kisgazdaságban is megjelenik. Ezzel együtt azt is elértük, hogy már fajta kódja is van Magyarországon (33), így már lehet igényelni az anyatehén támogatást is.

Tapasztalataink szerint a hegyvidéki és hegylábi területeken az ökológiai gazdálkodásban sokkal alkalmasabb bármelyik eddig használt szarvasmarha fajtánál. Családi gazdaságokban, háztájiban újra megjelenhetne, könnyen kezelhetősége és igénytelensége miatt. Tej- és húshasználatát segíti a vidéken élők önellátásában.

Hogyan vásárolhatok kárpáti borzderest?

Az állomány nagysága Magyarországon a kiadvány készítésekor, 2013 tavaszán hozzávetőleg 80 egyed. Jól látható, hogy itthon csak elvétve szerezhető be szaporulat, vagy felnőtt állat. Találhatóak egyre csökkenő állományok Romániában Máramarosban, Moldvában, Olténiában és Ukrajnában, Kárpátalján. Utóbbi országból a behozatal nem lehetséges, mivel az EU szempontjából ún. harmadik országnak számít, így azt törvény tiltja. A beszerzéshez ezért Romániába kell mennünk, vagy csatlakozzunk olyanokhoz, akik onnan terveznek beszerezni állatot.

A kárpáti borzderes beszerzésekor körültekintőnek kell lennünk. Fontos tudni, hogy a hozamnövekedés érdekében a fajtát gyakran keresztezik amerikai borzderessel (Brown Swiss), ami megváltoztatja a fajta jelleget - nagyobb méret, kevésbé ellenálló genetikai állomány. Manapság az állományokat már nem csak borzderessel, hanem tej, vagy húshasznú egyéb fajtákkal is keresztezik. Az eredeti fajta jelleget őrző kárpáti borzderes állomány a termelési hozam verseny áldozataként ezért szinté évről évre feleződik.

Az állatok aktuális ára természetesen időről-időre változhat. Sajat 2012. évi beszerzésünk tapasztalati szerint a fiatal üszők ára 2.100 - 2.800 Lei között mozgott (a Lei 70 Ft körül váltható). Ehhez jött hozzá a szállítás, az állator-

vosi költség, a gyűjtőtelep és a karantén költsége, valamint néhány kisebb tétel, aminek eredménye képpen a beszerzési ár 280.000 - 360.000 Ft között alakult.

A 2013. évi utunk során kisebb áremelkedést tapasztaltunk. Egy tehén ára 4.000 Lei volt, ami 400.000 Ft feletti végleges árat eredményezett.

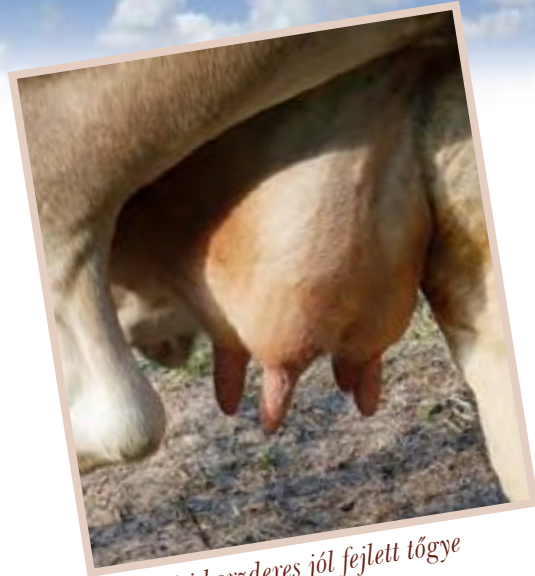
Az állatok kiválasztásához javasoljuk, hogy vegyék igénybe hozzáértő ember segítségét! Nem csak az állat egészségi állapotának megállapítása érdekében, hanem azért is, hogy a fajta-jelleg megállapításában segítségünkre legyen.

Figyeljünk arra, hogy fiatal állatok vásárlása esetén nem feltétlenül állapítható meg az összes fajta jelleg, ilyen például a testméret!

Vigyázzunk arra, hogy ha vásárolni megyünk, a fajta iránt megnyilvánuló érdeklődésnek gyors árfelverő hatása lehet, még akkor is, ha ez közgazdasági szempontból igazán nem indokolt! Emiatt igyekezzünk kevésbé feltűnően, illetve helyiek segítségével vásárolni!

Behozatalkor figyeljünk arra, hogy a fajtakód kiválasztásánál ne a 03-as borzderes kódot,

hanem a 33-as kárpáti borzderes fajtakódot jelöljünk meg, mert így válunk jogosulttá az állatokra anyatehén támogatást kapni!

A kárpáti borzderes jól fejlett tőgye

Milyen a fajta tejhozama?

A kárpáti borzderes a koncentrált tejjű fajták közé tartozik, ami magasabb zsír- és fehérje tartalmat és kisebb tejmenyiséget jelent a szarvasmarha fajták között.

Legeltetéssel, kiegészítő takarmány nélkül, a 2012-es, erősen aszályos évben, teheneink átlagosan napi 10 liter tejet adtak. Az átlagtól egy-egy egyed eltérhet ennél alacsonyabb tejhozammal. Romániában és Kárpátalján egyaránt tapasztaltunk, hogy a háznál, istállóban, kiegészítő takarmányon tartott állatok tejhozama eléri a napi 20 litert. Egy régi mondás szerint a tehenet a száján keresztül fejik, azaz állataink meghálálják a jó tartási körülményeket. Ezzel természetesen nem az intenzív tartást népszerűsítjük, hanem a természetes alapú kiegészítő takarmányozást.

Milyen tapasztalatok vannak a sajtkészítéssel kapcsolatban?

A kárpáti borzderes kisebb mennyiségű, ám magas beltartalmi értékű teje a sajtkészítéshez kiválóan alkalmas. A tej összetétele a Jersey fajtához hasonlítható, és mivel a kárpáti borzderes fajta a Kárpát-medencében alakult ki, a sajtkészítésben hosszú távon legalább olyan eredményeket érhetünk el, mint a Jersey esetében, amennyiben a sajtkészítők használni kezdik a fajtát.

A magyar gyepek a szakirodalom szerint változatosabbak, mint a nyugat-európai legelők, hiszen általában 60 gypösszetevőből állnak, de nem ritka a 130 féle gypalkotó sem. Ez a változatosság megjelenik a tej és a sajt minőségében.

Egy norvég diáklány gyakorlaton

Nem beszélve arról, hogy a külterjes tartás természetszerűsége lehetővé teszi az állatok számára, hogy az adott időszaknak megfelelően szükségletük szerint válogassanak a növények között.

Így állataink önmagukat gyógyítják egy fajgazdag legelőn.

Egy kiló friss sajtot tapasztalataink szerint 7 liter tejből tudunk előállítani, de az őszi tejből 4,5 liter is elegendő volt. A sajtjainkat megkóstoló hazai tapasztalt sajtkészítők egyöntetűen kedvezően nyilatkoztak az általunk készített sajtok minőségéről. Tejünk az érlelt sajtok készítésére kiválóan alkalmas, ami a sajtok piacra juttatásakor lényeges szempont, hiszen az érlelésnek köszönhetően csökken a termelő piaci kiszolgáltatottsága, maga döntheti el, hogy mikor kínálja eladásra az érlelt sajtot.

Kárpáti borzderes sajtok kóstolása a Hegyközi Helyi termék Fesztiválon

2012 folyamán több rendezvényen és fesztiválon nagy sikerrel értékesítettük friss és érlelt, natúr és ízesített, illetve füstölt borzderes sajtjainkat. A kiszállított mennyiség mindig kevésnek bizonyult.

Milyen húsa van a kárpáti borzderesnek?

Kárpáti borzderes állományunkat külterjes tartásban tartjuk, ennek megfelelően csak legeltetéssel, illetve természetes takarmányozással tápláljuk állatainkat, ami nagyban meghatározza a hús minőségét.

Érnek a hegyvidéki keménysajtok a pincében

A sajtok érleléséhez szükséges a megfelelő pince. Ez egy 8-15 C fok közötti hőmérsékletű, egyenletes páratartalmú pincét jelent. Természetesen minden pincének egyedi mikroklímája van, ezért minden gazdaságnak egyedi sajt termékei is vannak, hasonlóan a borok változatosságához.

A gazdaságunkban bika borjakat vágunk, melyek 8 hónapos korukra 230-250 kg-os súlyt érnek el. A húst közvetlenül, vagy feldolgozva értékesítjük. Feldolgozás során kolbászt és szalámit készítünk belőle, melyhez mangalica szalonnát keverünk, hogy a marhahús száraz és gyorsan keményedő állagát javítsuk. Háromféle ízesítésben készült füstölt áruiink nagyon népszerűek.

Kárpáti borzderes füstölt kolbászok a Mikóházi Böllérfesztiválon

A Debreceni Egyetemmel közösen indított kutatási programban a hús minőségi vizsgálatát is elvégezzük, azonban jelenleg még nem rendelkezünk adatokkal ezen vizsgálatokról.

Mi a jellemző a borzderes szaporodására?

Tapasztalataink szerint a borzderes tehének könnyen termékenyülnek és gyorsan újravemhesülnek. A termékenyítés nálunk háremszerű szabad tartásban történik, így természetes módon teheneink jellemzően tavasszal és ősszel termékenyülnek. A bikánk eddig minden évben az összes ivarzó tehenet megtermékenyítette. A tehének ivarzásának kimaradása is előfordult már, egyrészt a leromlott kondíció (ami visszavezethető ezeknél az egyedeknél a bekeresztett intenzív vérvonalra), másrészt az aszály miatt.

Teheneink könnyen ellenek, jellemzően már csak az újszülött borjakat találjuk meg a tavaszi legelőn. A fajta ellenálló képességét bizonyítja, hogy -20 C hidegben minden gond nélkül születnek borjaink a szabad ég alatt. Ennek ellenére télen mi is lehetőség szerint az ellés előtt álló teheneket külön választjuk, hogy nyugodtabb és komfortosabb körülmények között jöjjenek világra a borjak. Az elmúlt évek során egy tehénnel volt problémánk. Ennél egy ízben ellés során elpusztult a borjút, majd ezt követően két oxigén hiányos ellése is volt. Úgy gondoljuk, hogy ennek az az oka, hogy ez az egyed sokkal inkább át volt keresztezve más intenzív fajtával, ennek következtében az ellenálló képessége csökkent.

Hogyan lehet megoldani a termékenyítést ott, ahol nincs bika?

A kárpáti borzderes kutatási, majd tenyésztési programjában biztosítani fogjuk, hogy fagyasztott sperma is beszerezhető legyen, és így a termékenyítés a helyi inszeminátorral, a szokásos módon elvégezhető lesz. Jelenleg két tenyészbika vérvonalunk van, de a fajta fennmaradása érdekében több bikavonalra is szükség lesz.

2013-ban született üsző borjak, 2 hónapos korukban

Ahogy terjed majd hazánkban a fajta, reményeink szerint a tenyésztő szervezetbe tartozó gazdaságok ezeket az új bikavonalakat tudják majd biztosítani.

Mit kezdhetünk a szaporulat-tal? Meddig érdemes tartani a borjút?

Kétfelé kell választani a borjak hasznosításának lehetőségét. Vagy tenyészállatot nevelünk, vagy vágó állatot.

Jó esetben a születendő üsző borjúból tenyészállatot nevelünk, amit vagy magunknak tartunk meg, növelve ezzel a tejelő állományunkat, vagy tenyészüszökként eladjuk. Mi minden borjút legalább 3 hónapig az anyja mellett tartunk, de ha tenyészállatot nevelünk, akkor 6 hónapos koráig is célszerű az anyjával tartani. Tapasztalataink szerint a tehen által nevelt borjak sokkal ellenállóbbak, egészségesebbek és gyorsabban növekednek. A borjú nevelés és a tejhaszon szempontjai nyilván ellentétesek, hiszen ha sajt-készítésben gondolkodunk, minél hamarabb szeretnénk fejni a teheneket. Kompromisszumos megoldás lehet az erdélyi minta, ahol napi egy fejéssel részben hónapokig megmarad a borjú szoptatás. Vannak olyan tehenek, melyek a borjú mellett nem adják le a tejet, ekkor alkalmazhatjuk azt a megoldást, hogy fejjük a tehenet és a fejt tejjel itatjuk a borjút. Szopásgátlóval is megpróbálhatjuk leszoktatni a borjút, de ezt még ki kell próbálnunk.

A bika borjak nagy része általában vágóállatként hasznosul. A család számára egy borjú jelentős hús mennyiséget biztosít, így az egyik lehetőség, hogy a szaporulatot saját részre dolgozzuk fel. Ha tavaszra időzítjük az elléseket, akkor a bika borjak csak legeltetéssel, plusz takarmány nélkül ősze szépen kihíznak, jellemzően elérik a 250 kg-os súlyt. Így a disznó hizlaláshoz képest a borjú hizlalás sokkal gazdaságosabb, mert ha van elegendő saját legelő, akkor a hizlalás lényegében ingyen van.

Amennyiben nincs szükségünk ennyi borjú húsrá, akkor - mivel Magyarországon a borjú hús kelendő termék - a bika borjakat élőállatként, vagy feldolgozott formában tudjuk értékesíteni.

Jó minőségű kárpáti borzderes borjú hátszín

Mi eddig a vágásra szánt bikáinkat levágva, tőkehúsként, vagy feldolgozva tudtuk eladni. Vannak ugyan felvásárlók, akik nagyon nyomott áron, 300 Ft/kg körül megveszik az élő állatot, de szerintünk így nem érdemes leadni.

A marha vágásra érdemes jól felkészülni. Nem kis munka, különösen, ha kolbászt is készítünk.

Ma Magyarországon növekvő érdeklődés mutatkozik a kárpáti borzderes szarvasmarha iránt, ezért szerintünk érdemes tenyészállat neveléssel foglalkozni, ha a feltételek adottak hozzá.

Mennyi területtel érdemes belevágni a szarvasmarha tartásba?

Az agrár-környezetgazdálkodási rendszer előírásai szerint a hektáronként számosállat mennyiség 0,2 - 1, a minimális érték NATURA 2000 területen 0,3. Ez a szám adhat egy igen hozzávetőleges tájékoztatást a szükséges területnagyságról, azonban több további szempontot is szeretnénk itt felvetni. Az egyes legelőterületek adottságai nagymértékben eltérhetnek egymástól a talajadottságok, a helyi mikroklimatikus viszonyok, vagy a vízellátottság függvényében. Hüvelykujj szabályként azt mondanánk, hogy az "egy hektár per állat" arány nagyjából megállja a helyét. Alább foglalkozunk majd a tartás gazdaságosságával, itt csak megjegyezzük, hogy a terület nagyság szorosan összefügg a gazdálkodás jövedelemtermelő képességével.

Meg kell vizsgálnunk az általunk használt területek gypösszetevőit is, hiszen egy savanyúfűves, sásos terület lényegesen kevesebb tápanyagot biztosít állataink számára, mint egy fajgazdag legelő. Ha a legelő minősége jobb, természetesen kisebb terület is elegendő.

A területek változatossága

Azt is érdemes figyelembe venni, hogy manapság az számít rendkívüli évnek, amikor nem jelentkeznek időjárási szélsőségek. A szélsőséges viszonyokat érdemes beterveznünk, mégpedig úgy, hogy rendelkezünk tartalék

területekkel is. Egy magasabban fekvő, kevésbé csapadékos vidéken található legelő például nagyon megsínyli a szárazságot, míg egy csapadékosabb évben a mélyen fekvő, vagy vízjárta területeken lehetetlenül el a legeltetés. Ha ilyen szélsőségeknek kitett területekkel rendelkezünk, akkor egy ideális év tapasztalataira ne építsünk gazdálkodást! Tervezzük úgy, hogy az elképzelhető szélsőséges viszonyok között is tudjunk legeltetni, valamint téli takarmányt gyűjteni!

Változatos Hegyközi táj - ideális környezet a kárpáti borzderes számára

A Polyán gazdaságban jelenleg szerencsére rendelkezünk mélyebben fekvő és hegyoldali, szárazabb területekkel is, így tudunk alkalmazkodni az egymás utáni években tapasztalt eltérően szélsőséges időjárási viszonyokhoz is.

A tartás gazdaságossága

A kárpáti borzderes fajta jelenleg hazánkban kevésbé ismert, nem divatos fajta. Ez elsősorban az élő állat átvételi árában mutatkozik meg, mivel az átvevők - nem csak a szarvasmarha piacon - a felkapott fajtákat keresik és vásárolják magas áron. Ennek a háttere nagyrészt marketing, hiszen ki találna hibát egy külterjesen, természetes módon tartott állat húzában.

A mi gazdaságunkban az állattartás önmagában nem nyereséges, részben a fent említett alacsony ismertség okán. A másik fontos tényező a területalapú és az AKG támogatások összege a gazdálkodásban, melyeket természetesen kiegészíti az anyatehén támogatás. A mi esetünkben egészen minimális támogatási összegekről beszélhetünk, mivel nincsenek saját legelőink, a legelők többségét szivességi használatba kapjuk. Ilyen feltételek mellett gazdálkodásunk pénzügyi szempontból rendszeres nehézségekkel küzd, ezért példánkat nem ajánljuk másolásra. Javasoljuk, hogy akkora támogatásra jogosult területtel és olyan mértékű várható agrártámogatásokkal vágjon bele mindenki a gazdálkodásba, amivel állandó költségeit és a minimális megélhetéshez szükséges jövedelmét biztosítani tudja. Ebben az esetben a tartás egyéb hasznai, mint a tej, a sajt és a húshaszon - melyek azért időszakosak - már kiegészítő jövedelemként jelentkeznek, a szorgalmas munka megérdemelt jutalmaként.

Mit érdemes tudni a takarmány előállításról?

Mi alapvetően szénára alapozzuk a téli takarmányozást, egy tehénre 10 nagy körbála szénát számolunk, melyek egyenkénti súlya 350 kg. Fontos megjegyezni, hogy a szükséges takarmány mennyisége függ annak minőségétől, összetételétől, valamint attól, hogy milyen állapotban tudjuk megőrizni azt a tél végéig. Például sásos, savanyúfüves bálákból lényegesen többre van szükség. Ha nem rendelkezünk fedett takarmánytárolóval - ahogyan mi sem -, akkor báláink egy része idő előtt tönkrement, ezért legalább egyharmaddal több bálát kell betáraznunk. Az itatás kulcsfontosságú a téli takarmányozásban. Mi ezen a téren is nehézségekkel küzdünk, télen az itatóhelyünkön rendszeresen jeget kell törjünk. Eddig a hideg víz nem okozott egészségügyi problémát az állataink körében.

Kiegészítő takarmányként próbálkoztunk a kukorica silóval, azonban ezzel nem voltak jó tapasztalataink. Ennek egyrészt az az oka, hogy nincs megfelelő tároló helyünk, ezért a siló jelentős része megromlott. Másrészt a siló kukorica előállításához, a szántó gazdálkodáshoz szükséges teljes gépparkra lenne szükségünk. Mi ezzel nem rendelkezünk és - csak a takarmány előállítás miatt - nem is gazdaságos beszerezni. Ezen felül, mi saját szántó területekkel sem rendelkezünk, így

az általunk használt szántó területekre nem kapunk agrár támogatást. Ez a szántó gazdálkodásunkat igen költségessé teszi. Az már csak hab a tortán, hogy felénk, a Hegyközben a szántó területek igen gyenge minőségűek, ezért az átlagosnál több tápanyagutánpótlás szükséges, ami tovább rontja a szántóföldi takarmány előállítás gazdaságosságát.

Kárpáti borzderesek a téli itatón

A mi állomány nagyságunkkal - ami nagyjából egy családi gazdaság nagyságrendű (20-30 tehén) - a kiegészítő takarmányt inkább érdemesebb megvásárolni, vagy más gazdákkal összefogva megtermelni. Ahol csak egy-két tehénkét tartanak, ott ezt kézi munkaerővel meg lehet oldani, hiszen egy kisebb tábla kukorica megművelése, - kiegészítve akár hullott gyömolccsal, takarmányrépa termeléssel -, bőségesen elegendő lehet.

Milyen eszközök szükségesek a gazdálkodáshoz?

A szükséges eszközök köre függ a gazdálkodás méretétől.

A háztájiban tartott szarvasmarha esetében kéziszerszámokkal képesek vagyunk ellátni az állatokat. A takarmány előállítás eszközei az egyszerű kerti szerszámok, illetve a széna előállítás eszközei.

Télen a ridegen tartott borzderesek nagy bundát növesztenek

A kisüzemi méret esetében nagyban a pénztárcánk határozza meg, milyen eszközöket és erőgépet vásárolunk. Az ideális nyilván az volna, ha teljes gépparkkal rendelkeznénk, azonban ez hatalmas költség, illetve fenntarthatósági szempontból sem követendő. Többféle megoldás létezik azon kívül, hogy egy kisüzem minden gépet és eszközt beszerezzen,

ezek közül mi is próbáltunk már néhányat. Az első, hogy nem rendelkezünk gépekkel és megvásároljuk a takarmányt.

Ez valószínűleg a legköltségesebb és legegyszerűbb megoldás, kockázata a magas takarmány ár, sőt a takarmány hiány. A következő, hogy saját területünkön bér munkában végeztetünk el mindent a szénakészítés és a szántóföldi takarmány előállítás során. Ekkor sem kell bajlódni gépekkel, azonban ez sem olcsó megoldás. A kockázatunk az, hogy vajon ráérnek-e akkor a vállalkozók, amikor nekünk az egyes műveletek időszerűvé válnak. Gyakran megesik, hogy az esős idő csak néhány száraz napot hagy kaszálásra, forgatásra, vagy bálázásra és behordásra. Ilyenkor viszont a környéken mindenkinek egyszerre van szüksége ugyanazokra a gépekre. A legjobb megoldásnak azt tartjuk, ha gépközösségek, illetve egyáltalán együttműködő közösségek jönnek létre, melyek tagjai kölcsönadják

egymásnak gépeiket, vagy elmennek egymásnak szívességi munkát végezni. Ennek a megoldásnak az a gyenge pontja, hogy az emberi viszonyok miatt ritkán működik. Természetesen szokott működni egy darabig, azonban legtöbbször egy idő után valamin elcsúszik a jó viszony és vele az együttműködés. Ennek eredménye az, hogy mindenki egyedül próbál boldogulni - és az nem könnyű.

A mi gazdaságunk egy 80 lóerős traktort használ. A traktorhoz tartozó eszközök a bálafogó, trágyavilla, dobkasza és egy rendszdró, valamint egy régi, felújításra szoruló 5 tonnás pótkocsi. A téli etetés során 4 körbála etetőt használunk. A fejést egy mobil fejőgéppel végezzük, amit áram hűjűn agregátorral működtetünk.

Mobil fejőgép használat közben

Napelemes rendszerünkkel a villanypásztorhoz szükséges energiát állítjuk elő. Nem rendelkezünk bálázógéppel, aminek a hiányát már több ízben megszenvedtük, amikor nem sikerült időben bér munkában bebáláztatni a szénánkat.

A kárpáti borzderes tehénfogat segít a kisgazdaság munkájában, Moldvában

Ha a fenntarthatóság szemszögéből vizsgáljuk meg, milyen eszközökre volna szükség, legelőször az erőgép kiváltásán kell gondolkodni. A szarvasmarha és a ló egyaránt alkalmas erre a feladatra.

Itt-ott még fellelhetőek azok a régi eszközök, amelyek állati erő hasznosítására lettek kitalálva. Azt azonban látni kell, hogy az állati erő alkalmazása a gazdálkodásban rendszeres foglalkozást igényel az állatokkal, erre az időt gyakran nehéz kiszakítani az egyéb elfoglaltságok mellett.

Hogyan működik az összefogás a Polyán gazdaságnál?

A gazdaságot egy egyesületi formába szervezett közösség működteti. A közösségnek vannak vidéki és városi tagjai. A vidékiek végzik a napi munkát az állattartásban, beleértve annak minden munkafolyamatát. A városiak (irodisták) fő feladata a forrásteremtés, a pályázatok készítése, lebonyolítása és adminisztrációja. Az irodisták ezen felül rendszeresen mennek segíteni a nagyobb "hórukk" munkákban, bár ez nyilván csak kis segítség a mindennapokhoz képest. Korábban szerveztünk önkéntes napokat, amikor további embereket hívtunk segíteni,

a z o n b a n mára úgy tűnik elmúlt az újdonság varázsa. Illetve sokféle más elfoglaltság is adódik a többiek számára, ezért mostanában már csak a szűk egyesületi stáb jár dolgozni. Az állattartásban dolgozók közül Miklós Rudi és családja a stabil pont, a többi munkatárs sajnos cserélődik, erről a következő bekezdésben még írunk.

Mit jelent a Polyán Egyesület által kezdeményezett állatkihelyezési program?

A boldog borzderes tulajdonos

A háztáji állattartás bátorítása és az egészséges ételkészítés helyi előállítás érdekében szeretnénk elindítani állatkihelyezési programunkat. Ez azt jelenti, hogy kárpáti borzderes szarvasmarha állományunkból néhány tehenet kiadunk ingyenesen az állattartásra vállalkozó családok, gazdák számára. Az állat a mi állományunkban marad, ellenőrizzük a tartási körülményeket, cserébe részesedést kérünk annak hasznából, mint a tejhaszon és a szaporulat. A nekünk leadott tejhaszon egy részét sajt és egyéb termékek formájában visszajuttatjuk a tartó család számára, így a tartás során néhány alapvető ételkészítéssel biztonságos ellátást kaphatnak a velünk együttműködők.

A javaslatot eddig két hegyközi faluban hirdettük meg 2013 májusában, őszi kezdéssel, egyelőre szerény érdeklődés kísérte az ötletet, néhány érdeklődő gondolkodik azon, hogy belevág a tartásba.

Milyen nehézségeink vannak a Polyán gazdaságban?

Többféle nehézséggel is küzdünk, ezek az alábbiak:

Bevételeink szűkössége

Ez a probléma leginkább arra vezethető vissza, hogy az általunk folytatott állattartás önmagában nem nyereséges, csak jelentős saját területekkel és az utánuk felvehető területalapú agrár támogatásokkal lehetne az. Nem véletlenül építették fel úgy a támogatási rendszert, hogy a kifizetések több módon is kapcsolódnak állattartáshoz. A föld szerzési játszmát azonban korábban már lejátszották, illetve még most is játsszák, sajátos szabályokkal. Marad tehát egyelőre a pénzügyi, illetve folyamatosan keressük a lehetőséget arra, hogy általunk használt területek után legalább a támogatások egy részét megkaphassuk.

Telephely, épületek hiánya

Nem rendelkezünk olyan telephellyel, melyen például betonozott felület volna, vagy ahol vezetékes víz van. Nincsenek továbbá istállóink, sajtkészítésre alkalmas helyiségünk és nincsen

takarmány tárolónk. A téli takarmány szabad ég alatti tárolása, ahogyan azt korábban említettük, jelentős veszteségeket okoz, a széna számottevő része tönkremegy.

Gépek, eszközök hiánya

Több olyan gépünk, eszközünk hiányzik, vagy nem megfelelő, melyek alapvetően fontosak volnának például a takarmány előállításban.

Azt gondoljuk, hogy az induló gazdaságok (ahol nincs meg az a tőke, amivel egyből ki lehet építeni az állattartás teljes infrastruktúráját) törvényszerűen küzdenek az első 4-5 évben ezekkel a problémákkal. Ezért azok, akik hozzánk hasonlóan

Épül a Polyánon az egyesületünk központi épülete

tőke hiányosan kezdenek bele a kisüzemi méretű állattartásba, számítsanak arra, hogy folyamatosan külső pénzügyi előforrásokat kell bevonni a gazdaság fejlesztésébe. Ezt mi elsősorban pályázatokból valósítottuk meg eddig.

Emberi munkaerő, kapacitás hiánya

Ez az a tényező, amely szinte minden mezőgazdasági vállalkozó esetében nehézséget okoz. Hazánkban sajnos erősen leromlott a munkamorál, ennek okait most nem kezdjük el boncolgatni. Kevés ember tud olyan lelkiismeretesen és körültekintően dolgozni, ahogyan azt egy állattartó gazdaság megkívánja. Az elmúlt években a Polyán gazdaságban sajnos nagy volt a jövés-ménés, többen kezdtek bele a gazdaság egyes részeibe úgy, hogy hosszú távon csinálják majd, azonban hosszabb-rövidebb idő után elhagytak

bennünket. Lehet, hogy ebben nekünk is van felelősségünk, erről mi is szoktunk gondolkodni. Közülünk többen foglalkoznak trénerként szervezetfejlesztéssel, közösségfejlesztéssel, illetve többen ismerünk más civil szervezeti és együttműködési modelleket. Általános tapasztalatunk, hogy összeveszni, megsértődni, hibáztatni a másikat a legkönnyebb, ezért tatrjuk alapvető fontosságúnak, hogy a gazdálkodásra szerződők milyen viszonyt alakítsanak ki egymással. Ez a kérdés nálunk is okozott már problémát, hiszen nem véletlenül mentek el tőlünk jó emberek, bár azt hozzá kell tenni, hogy a szűk munkatársi kör a Polyán Egyesületben öt éve együtt van, különösebb konfliktusok nélkül.

Utószó

Bízunk abban, hogy a tapasztalataink segítséget jelentenek azoknak, akik most gondolkoznak azon, hogy belevágjanak az állattartásba. A fentiekben felsorolt problémákkal pedig nem akartunk senkit elijeszteni ettől, hanem sokkal inkább egy reálisabb döntésre

szertérnénk sarkalni mindenkit, aki állattartásban gondolkodik.

A problémákon túl pedig nem győzzük hangsúlyozni, hogy a haszonállattartás egy nehéz, de szép hivatás, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy az önfenntartáson túl egy teljesebb, emberhez méltóbb életet éljünk!

Ha sikertült kedvet csinálni a kárpáti borzderes szarvasmarha tartásához - mert ez volt a célunk - akkor nyugodtan keressen minket, szívesen segítünk tanácsokkal, ötletekkel! Ennek jegyében tervezzük, hogy rövidesen egy szakmai blogot is indítunk a honlapunkon, azoknak, akik belevágtak a szarvasmarha tartásba.

A Polyán Egyesület csapata
Mikóháza, 2013. május

A kárpáti borzderes tartása a Polyán gazdaság gyakorlatában

Szerkesztette: Miklós Rudolf,
Cselőszki Tamás, Vágvölgyi Gusztáv

A kiadvány ingyenes, de a **Polyán Egyesület** közcélú tevékenységeire örömmel elfogad adományokat!
számlaszám:
11600006-00000000-33761570

Kiadja: Polyán Egyesület

Felelős vezető:
Miklósné Molnár Eszter

Tördelés, nyomdai előkészítés:
Ötletkert Stúdió Kft. Nyíregyháza
Borítóterv: Bojtos-Sváb Csilla

Készült 500 példányban

POLYÁN EGYESÜLET
3989 Mikóháza Petőfi utca 32/a

www.polyan.hu
www.palackafeszt.hu
www.facebook.com/karpatiborzderes
Email: polyan.egyesulet@gmail.com

